

Хлисту́н О. С.,
аспірантка Київського національного університету культури і мистецтв

ДОСВІД РЕКУЛЬТИВАЦІЇ ТРАДИЦІЙНОГО НОВОРІЧЧЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Стаття присвячена сучасному побутуванню традиційних новорічних свят українців. Фіксує найпомітніші видозміни та форми презентації прадавнього обряду коляди в міських умовах, автор акцентує елементи нового формотворення, котре значною мірою сприяє адаптації естетичного аспекту народних календарних свят у загальній системі сучасної художньої культури України.

Ключові слова: традиція, рекультивация, календарні свята, колядки, щедрівки, звичаї, обряди.

Статья посвящена современному бытованию традиционных новогодних праздников украинцев. Фиксируя наиболее заметные видоизменения и формы презентации древнего обряда коляды, автор акцентирует элементы нового формообразования, которое в значительной мере способствует адаптации эстетического аспекта народных календарных праздников в общей системе современной художественной культуры Украины.

Ключевые слова: традиция, рекультивация, календарные праздники, колядки, щедривки, обычаи, обряды.

The article is devoted to the nowadays existence of the Ukrainian traditional New Year's holidays. Pointing out the most notable modifications and forms of presentation of the ancient rite of carols, the author emphasizes the elements of the new formation, which largely promotes the adaptation of the aesthetic aspect of the folk calendar holidays in the general system of modern art culture of Ukraine.

Key words: tradition, reclamation, calendar holidays, carols, schedrivky, manners, rite.

У пострадянську добу започатковано якісно новий етап вивчення традиційних народних різдвяно-новорічних свят. Емпіричний матеріал, нагромаджений у ХІХ–ХХ ст., і теоретико-методологічні напрацювання видатних попередників – М. Максимовича, П. Чубинського, О. Потебні, М. Драгоманова, І. Франка, В. Гнатюка, К. Сосенка, М. Грушевського, Ф. Вовка, Ф. Колеси, С. Килимника, О. Воропая з позицій сучасної науки осмислюють А. Пономарьов у праці «Календарно-обрядовий цикл» («Історія української культури: У п'яти томах». – Т. 3. – К., 2003), С. Грица в дослідженні «Обрядовий фольклор: календарний цикл» («Історія української культури: У п'яти томах». – Т. 4. – Кн. 1. – К., 2008), О. Курочкін у докторській дисертації «Українські новорічні традиції (проблема реконструкції ритуалу й світогляду)» (К., 1995), І. Волицька у праці «Театральні елементи в традиційній обрядовості: українців Карпат кін. ХІХ – поч. ХХ ст.» (К., 1992), Р. Кирчів у передмові до збірника «Колядки і

щедрівки» (К., 1991), В. Борисен у розвідці «Традиції поклоніння культу пращурів у календарній обрядовості українців» (У зб.: Р. Ф. Койндль і українська історична наука. – Ч. 2. – Чернівці-Вижниця, 2004), А. Кожелянко у статті «Дослідження календарної обрядовості українців етнографами української діаспори у 50–80 рр. ХХ ст.» («Буковинський історико-етнографічний вісник». – Вип. 2. – Чернівці, 2000). Водночас у вітчизняному мистецтвознавстві й народознавстві здійснюються перші продуктивні спроби осмислення традиційних календарних свят зимового циклу у сьогоденному побутуванні, найпомітнішими з яких є узагальнююча праця Н. Шумади «Фольклор» («Історія української культури: У п'яти томах». – Т. 5. – Кн. 1), дослідження Н. Гаврилук й О. Курочкіна «Трансформація традиційно-бытовой календарной и семейной обрядности украинцев как отражение современных этнокультурных процессов» (У зб.: «Традиции в современном обществе». – М., 1990), Я. Бобинського «Українські колядки та щедрівки: деякі аспекти еволюції жанру» («Народознавчі зошити». – №1. – Львів, 2000), а також дисертаційні роботи, зокрема, такі як «Календарно-обрядовий фольклор Полісся: регіональна специфіка та динаміка побутування» О. Білик (Львів, 2007) і «Традиції та новачі в різдвяно-новорічній обрядовості українців Карпатського регіону (др. пол. ХХ – поч. ХХІ ст.)» А. Гоцалюк (К., 2007).

Традиційна різдвяно-новорічна обрядовість українців зазнала в радянську добу значних трансформацій, деформацій і втрат. Спроби влади перетворити народне свято в інструмент атеїстичної і соціально-політичної пропаганди – «червону коляду» в 20–ті роки, тотальні заборони 30–50-х років, намагання використати естетичний аспект новорічного обходу для декорування радянських обрядів 60–80-х років мали примусовий характер і не сприяли природному розвитку свята, його адаптації у нових історичних умовах. Однак обрядова творчість не загинула остаточно. Навіть при втраті прикладної функції вона виявила свою життєздатність, зумовлену місткістю морально-естетичного смислу та особливостями поетичного вираження [5; 339].

Сьогодні обрядова поезія у скороченому і видозміненому вигляді затверджується у святковому побуті українців, актуалізуються справді народні обряди та обрядові пісні, які збереглися в пасивному репертуарі виконавців. «Смислова першооснова деяких дійств і символіки самими виконавцями та їх оточенням тепер не завжди розшифровується, – відзначає Н. Шумада, – проте збережено пієтет до цього фольклорного масиву, у якому відлунує голос предків; високо ціняться також естетичне і художнє багатство фольклору, здатність єднати людей, наснажувати їх позитивними емоціями» [5; 339].

Процес відродження традиційних форм українського святкового новоріччя відбувається на території України нерівномірно. Його динаміка залежить від історичних умов, у яких розвивався той чи інший регіон, етнічного складу населення тощо. Стихійне відновлення різдвяно-новорічних звичаїв та обрядів найактивніше відбувається у Західних регіонах, де вони найкраще збереглися. Водночас, у Центральних областях здійснюються продуктивні спроби рекультивациі традиційних обходів. Ініціаторами цього процесу й популяризаторами нового формотворення часто виступають міські музеї, зокрема, музеї під відкритим небом.

Важливий внесок у справу відродження автентичних народних звичаїв та обрядів зимового календарного циклу зробили наукові співробітники Національного музею

народної архітектури та побуту у місті Києві. На території «Музею Пирогово» регулярно проводяться свята народної творчості, які збігаються з народними календарними та релігійними святами. Так, 14–15 грудня 2012 р. були проведені «Вечорниці на Андрія», 22–23 грудня – «Різдвяний фестиваль» (майстер-класи з виготовлення різдвяних зірок, дідухів, «павуків», масок), а також новорічний ярмарок, на якому можна було придбати вироби народних майстрів, виготовлених за старовинними техніками.

13 січня 2013 р. у Пирогово були «Колядки та щедрівки на Меланки», під час яких виступали фольклорні колективи з Васильківського району Київської області: «Веселі українці» та «Малиновий дзвін» з села Іванкович, «Діброва» (с. Гребінка), «Гвоздівчанка» (с. Гвоздів). 19 січня урочисто відбулося свято «Водохреща», у ритуалах якого брав участь фольклорний колектив «Оберіг» з села Велика Бугаївка Васильківського району. На святі «Водохрещі», окрім християнських ритуалів – хресного ходу з літургії, освячення води, на глядачів чекали народні обряди «застрілювання Коляди» та випускання голубів [12]. Ті, хто побував на святках у Пирогові, мовби поринули у часопростір і чарівну атмосферу традиційного українського села. Мальовничий народний одяг на тлі білого снігу, автентичні обряди та пісні й танці, традиційні страви української кухні – весь хід, продуманий до найменших деталей, переконструйованого народного свята перетворював гостей із пасивних глядачів на активних учасників дійства, справляв незабутнє емоційне враження, пробуджуючи генетичну пам'ять, ненав'язливо залучаючи до народного мистецтва й переконуючи, що його нетлінні скарби такою ж мірою належать минулому, як і сьогоденню. Важливою рисою цих різдвяно-новорічних свят у київському Музеї просто неба було й те, що вони репрезентували локальну своєрідність одягу й пісенного репертуару різних сіл Васильківського району Київської області, яку відтворили запрошені фольклорні колективи.

Дедалі помітнішу роль у відродженні традиційної святкової обрядовості українців відіграє заповідник «Мамаєва Слобода», відкритий 9 липня 2009 р. на мальовничій околиці Києва. Ідея засновників «Мамаєвої Слободи» полягала в тому, щоб реконструювати козацький побут середньовічної України. Яскравою своєрідністю та близькістю до народних джерел вирізняються, зокрема, й організовані у козацькому селищі різдвяні новорічні гуляння, що охоплюють весь цикл святкувань. Так, у програмі «Четвертої зимової країни мрій різдвяної» було передбачено: ярмарок майстрів, різдвяні розваги для дітей та дорослих, майстер-класи в народних майстрів, співи біля вогнища, катання на санках, виступи гурту «Воплі Відоплясова», ансамблю «Чоботи з бугая», дитячих колективів «Райгородок» та «Цвітень». Було також представлено Різдвяний зірковий вертеп, організовано купання на Водохрещу в озері Красавиця, з якого бере початок річка Либідь, куштування звареного на відкритому вогні козацького куліша, дегустація традиційних українських хмільних напоїв козацької доби – вишняку, слив'янки, дулівки, медовухи тощо. Своєрідно, у традиціях українського народного гумору були сформульовані запрошення на зимове свято, розміщені в Інтернеті: «Пропонуємо Вам, Вашим кумам, сватам, друзям та колегам відчутти перцюватий присмак давніх українських старосвітських традицій. Адже святкування наповнене жартами, піснями та гарним настроєм у козацькому селищі...» [11]. Або: «Усі, хто не

полінувався, заздалегідь забронював одну з традиційних українських хат або ж місце за столиком у «Шинку – коса над чаркою», відвідувачі матимуть гарну нагоду провести Старий Новий рік у родинному колі в атмосфері середньовічної Наддніпрянської України, тобто послухати справжнісіньких щедрівників, які, співаючи, щиросердно побажають щастя, радості та достатку» [11].

Зимове свято під назвою «Різдвяне дійство» щороку організовується науковими співробітниками Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Так, 8 січня 2011 р. до церкви Св. Георгія на території Музею архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини потяглися гурти колядників, які після святкової літургії розійшлися колядувати по хатах. Дещо згодом всі виконавці та гості свята зібралися на базарній площі. Під час своєрідного концерту звучали традиційні колядки та щедрівки у виконанні добре знаних переяславчанам – міських фольклорних ансамблів «Барвінок», «Строківчанка», а також «Осіннє золото» з с. Гланишева, фольклорно-етнографічного колективу «Червона калина» з с. Пилиповичі Бородянського району. Був представлений і вертеп у виконанні дитячого вокального колективу «Фортуна» із ЗОШ № 7. Як зазначила газета «Переяславська рада», концерт «Різдвяне дійство перетворився у «своєрідний екскурс у наше багатівікове минуле» [3]. Цьому значною мірою сприяв продуманий сценарій свята, котрий в ігровій формі подавав народні звичаї та обряди, розкриваючи їхній символічний зміст й акцентуючи мистецькі домінанти. Адже такі завдання були чітко визначені у сценарії, зокрема: «Популяризувати духовну культуру українців, етнічний фольклор, зберігати традиції спадкоємності поколінь... Ознайомити гостей свята з фольклорно-етнографічними колективами Центрального регіону України, ...провести майстер-класи по виготовленню традиційного обрядового печива, по виконанню гуртової колядки, щедрівки, народного танцю. Показати народні ігри та розваги, гуртові танці» [4; 1]. У вступі до сценарію підкреслюється, що передбачалося «...не лише популяризувати... і передавати з уст в уста проведенням майстер-класів з виконання найкращої колядки та... давніх українських танців, а також проводити вивчення, аналіз та узагальнення» [4; 1]. Науковий підхід було повною мірою реалізовано під час дійства: задовольняючи естетичні потреби учасників і гостей свята, організатори, представляючи і коментуючи народні звичаї та обряди, змушували задуматись над їх символічним змістом, у якому актуалізуються традиційні цінності народної духовної культури.

Святкування Різдва на території Музею просто неба стало доброю традицією переяславчан. Учасники традиційних дій при цьому «опиняються в атмосфері справжнього українського свята» [2], залучаються до чистих джерел народного мистецтва, щоразу відкриваючи для себе щось нове. Зокрема, у 2013 р. були підведені підсумки конкурсу «Фестиваль різдвяних зірок», вокальна студія «Фортуна» показала вертепну виставу «Народження Ісусика»; драматичний гурток «Кредо» здійснив інсценізацію «Українські вечорниці: як дівчата на долю ворожили, а хлопці наречених видивлялись»; зразковий показовий фольклорний ансамбль «Ластівка» з села Циблі провів майстер-клас з виконання старовинних танців «Ойра» та «Краков'як», колись популярних у Наддніпрянщині [1].

Різдвяно-новорічні дійства, у яких відбивалися регіональні й локальні особливості звичаїв та обрядів, проводились у роки незалежності і в інших українських Музеях просто неба. Так, у Львівському музеї народної архітектури та побуту 2013 р. відбувся фестиваль

«Спалах Різдвяної зірки», вперше було представлене театралізоване дійство «Жива шопка». Гості свята мали можливість поколядувати з біблійними персонажами – Йосипом, Марією та ін., які в цей день «ожили», вдихнути аромат духмяного сіна, побачити живих тварин, задіяних у вертепній виставі, стати не тільки глядачами, а й співучасниками насиченої програми «У родинному колі», яка 7 січня включала: колядування творчих колективів Львова; виступи вертепів; представлення українських Різдвяних зірок; зимові ігри, конкурси, катання на санчатах та на ковзанці; українські забави і традиційні народні танці; обдарування подарунковими листівками («Послання Новонародженого Ісуса особисто для Вас»); пригощання смачними пампухами від господаря та господині [9]. Започатковане в Музеї просто неба різдвяне свято продовжилося у стародавньому Львові, де 8 січня 2013 р. відбулася традиційна «Святкова хода зіздарів» центральними вулицями, а на сцені біля Оперного театру діяла різдвяна програма: колядування міських фольклорних колективів, виступи вертепів, естрадних виконавців, презентація зірок від майстрів та урочисте нагородження зіздарів [9].

Яскраве фольклорно-етнографічне свято «Від Різдва Христового до Йордана» відбулося 20 січня 2012 р. в Чернівецькому обласному музеї народної архітектури та побуту. До програми дійства, котре відображало характерні риси етнокультури цього регіону України, входили колядки, щедрівки, Меланки, йорданські пісні, розколяда, сувенірний ярмарок, катання на конях, санках, сноутюбах, а також ритуальна обрядова ватра і пригощання стравами традиційної буковинської кухні [7]. Того ж дня в Чернівцях на Соборній площі було відкрито різдвяне містечко. На святковій сцені містечка виступили музичні колективи міста, зокрема, шоу-група «Вікторія», а члени чернівецької молодіжної організації «Пласт» подарували гостям справжні «Вифлеємські вогники». На іншій частині Соборної площі в цей же час вирував різдвяний ярмарок, на якому всі бажаючі мали змогу під музику аматорських колективів скуштувати традиційні буковинські страви та зігрітися глінтвейном [7].

Важливу роль у рекультивациі традиційного новоріччя відіграють й інші музеї та культурні установи України. Так, у вінницькому Музеї М. Коцюбинського святкували Різдво «з вертепом під образами», колядками та смачною кутею. Ще 3 січня 2012 р. виставкова зала музею «Світлиця» перетворилася у маленьку сільську церкву зі старовинними іконами, що презентував заслужений майстер народної творчості Іван Горобчук. А 8 січня урочистість сакрального мистецтва органічно поєдналася з веселим різдвяним вертепом, у театралізованому дійстві якого взяли участь працівники музею та всі, хто бажав. Особливістю цієї вистави було те, що, окрім традиційних дійових осіб, в ній виступав і сучасний персонаж – Бізнесмен, образ якого обігравався у традиціях народної сміхової культури. Святкові колядки звучали у виконанні ансамблю «Мальви-Чорнобривці». Із приміщення музею наукові співробітники й гості розпочали святковий обхід із «Різдвяною Зіркою, Ангелом, а також Дідом Морозом та Снігуркою по міських закладах культури, зокрема, бібліотеках, торгівельних центрах, аптеках тощо, вітаючи вінничан і наснажуючи їх народним мистецтвом та святковим настроєм. При цьому учасники походу і глядачі частували кутю, вареники та цукерки» [6].

Великий різдвяний концерт відбувся 6 січня 2013 р. у музеї Івана Гончара у Києві. Неповторне звучання автентичних колядок і щедрівок, які прозвучали на цьому концерті, доніс до широкого загалу телеглядачів канал ТВІ [10]. Ці та інші різдвяно-новорічні дійства, організовані науковими співробітниками музеїв, культурних установ та

культурно-освітніх закладів, засвідчують життєдіяльність різдвяно-новорічних звичаїв і обрядів українців та продуктивність їх рекультивациї в наші дні.

Таким чином, сьогодні традиційні різдвяно-новорічні звичаї та обряди українців активно відроджуються у своїх природних формах, відображаючи цінності національної духовної культури, регіональну й локальну своєрідність народного мистецтва.

Продуктивними є спроби рекультивациї українського святкового новоріччя, здійснені, зокрема, у київському, переяслав-хмельницькому, львівському, чернівецькому музеях просто неба, «Мамаєвій Слободі», інших музеях, культурних установах та культурно-освітніх закладах. Уже і предметний світ, специфічна атмосфера, створена в музеях народної архітектури та побуту, сприяють глибшому емоційному переживанню традиційного свята, а використання наукових підходів дозволяє переконливо реконструювати автентичну ритуалістику, розкриваючи її символічний зміст і невичерпний художній потенціал. Важливою рисою святков, організованих у музеях під відкритим небом, є функціонування різноманітних майстер-класів, які залучають широкий загал до активної участі у дійстві, відкривають можливість творчого самовираження у різних видах народного мистецтва.

Святкове новоріччя, відображаючи духовні запити сучасників, є більше мистецтвом, ніж ритуалом. Нині активізується закономірний процес нового художнього формотворення на традиційній основі. При цьому зберігається та обрядова канва, котра перетворює новорічно-різдвяне дійство на різновид справді народного видовищного мистецтва – важливу складову сучасної художньої культури України.

Література:

1. Матвієнко О. У музеї просто неба танцювали «Ойру» / О. Матвієнко // Вісник Переяславлщини. – 2013. – 11 січня.
2. Михник М. Різдвяне дійство / М. Михник // Переяславська рада. – 2012. – 13 січня.
3. Переяславська рада. – 2011. – 14 січня.
4. Різдвяне дійство / Сценарій свята, розроблений науково-освітнім відділом екскурсійно-масової роботи / – Архів Національного історично-етнографічного заповідника «Переяслав». – Переяслав-Хмельницький, 2012. – 11 с.
5. Шумада Н. С. Фольклор // Історія української культури: У п'яти томах. – Т. 5. – Кн. 1 / Передм. М. Г. Жулинського. – К. : Наук, думка, 2011. – С. 305–354.
6. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.vinnitsa7info>
7. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://citizenjournal.info/?id=4528>
8. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.hottur.org.ua/news.php?news=235&lang=ua>.
9. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.skanser.lviv.ua/event/188>.
10. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://honchar.org.ua/events/velykuj-rizdvyanyj-kontser-v-muzeji-iva...>
11. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://mamajeva-sloboda.ua/news.php?id=535>.
12. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pirohiv.com.ua/ua/events/read/239/svjato-vodohreschi-u-muzeji-v-pirogovi>.